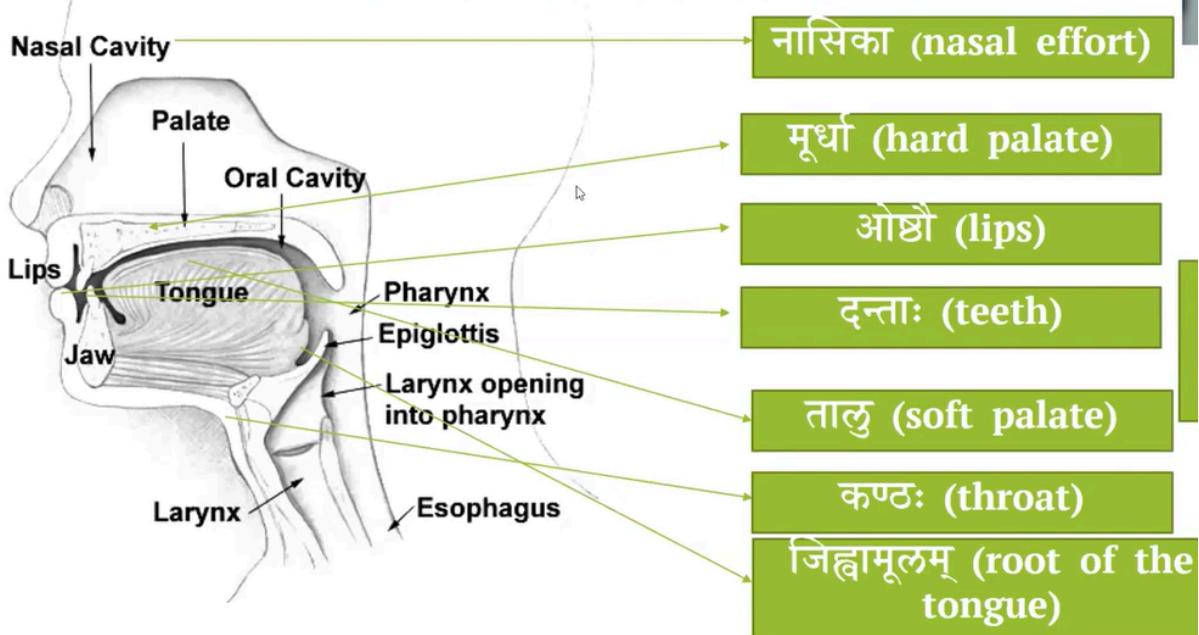

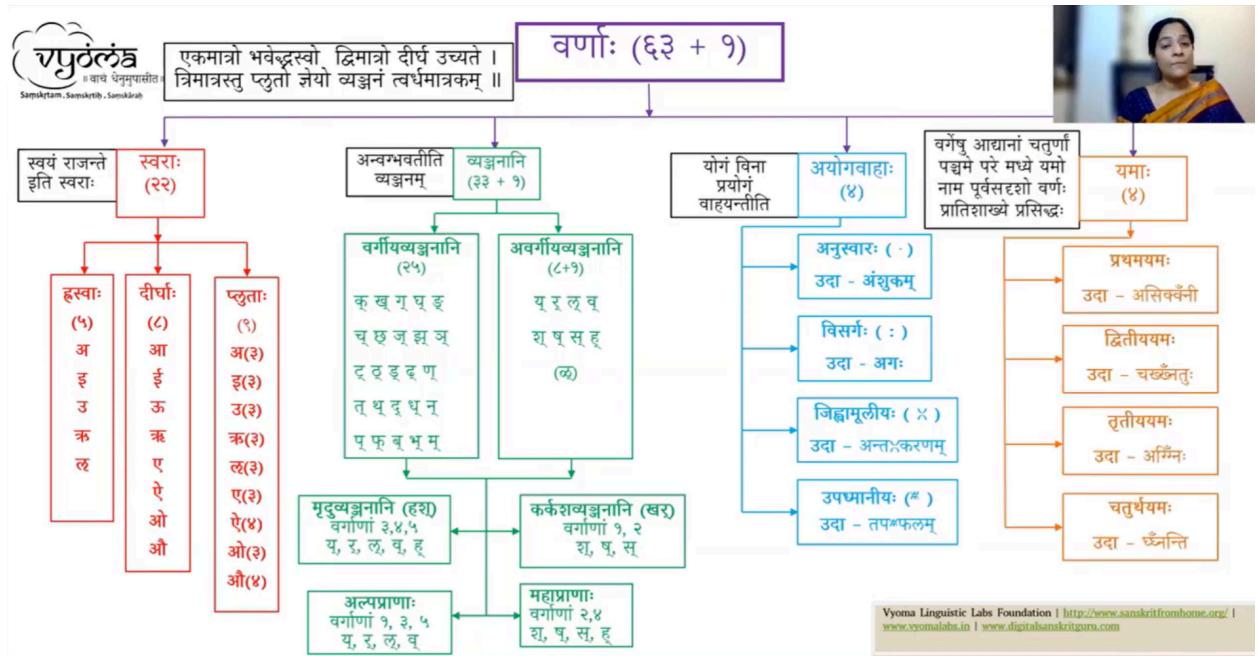
Samskrita Bharati Pravesha

Notes based on the Youtube playlist

वर्णोत्पत्तिस्थानानि

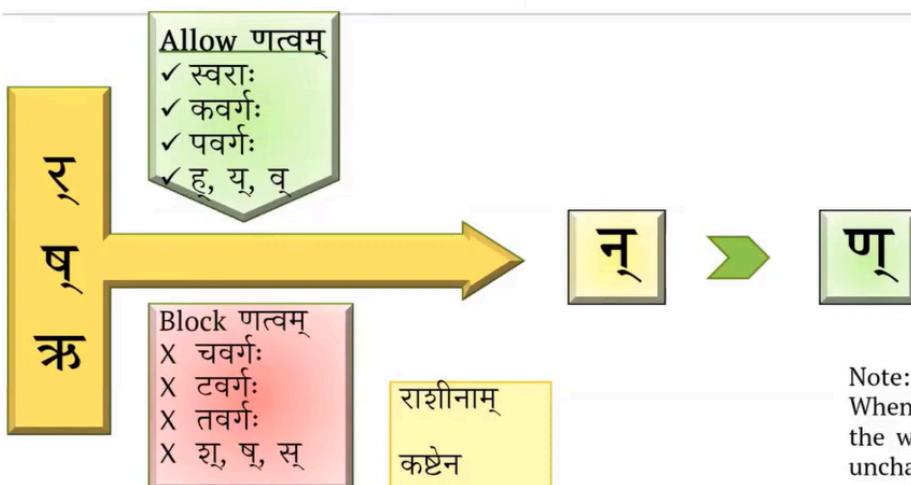

Source : Wikipedia File:Illu01_head_neck.jpg - Wikimedia Commons

व्यञ्जनम् + स्वरः => गुणिताक्षर
व्यञ्जनम् + व्यञ्जनम् => संयुक्ताक्षरं

णत्वम् - Rule

न becomes ण् when र् ष ऋ are there with exceptions as above.

सर्वनामशब्दाः - इदम्, अदस्, तद्, एतद्

इदम्-अस्तु सन्निकृष्टं

- इदम् is to denote close proximity

समीपतरवर्ति च-एतदः रूपम् - एतद् is to denote nearby

अदस्-अस्तु विप्रकृष्टं

- अदस् is at a distance

तद्-इति परोक्षे विजानीयात्

- तद् is beyond perceivable distance

संस्कृत में गिनती (Sanskrit Counting): 1 to 100

1. एकः	26. षड्विंशतिः	51. एकपञ्चाशत्	76. षट्सप्ततिः
2. द्वौ	27. सप्तविंशतिः	52. द्विपञ्चाशत्	77. सप्तसप्ततिः
3. त्रयः	28. अष्टाविंशतिः	53. त्रिपञ्चाशत्	78. अष्टसप्ततिः
4. चत्वारः	29. नवविंशतिः	54. चतुःपञ्चाशत्	79. एकोनाशीतिः
5. पञ्च	30. त्रिंशत्	55. पञ्चपञ्चाशत्	80. अशीतिः
6. षट्	31. एकत्रिंशत्	56. षट्पञ्चाशत्	81. एकाशीतिः
7. सप्त	32. द्वात्रिंशत्	57. सप्तपञ्चाशत्	82. द्वशीतिः
8. अष्ट	33. त्रयत्रिंशत्	58. अष्टपञ्चाशत्	83. त्र्यशीतिः
9. नव	34. चतुस्त्रिंशत्	59. एकोनषष्ठिः	84. चतुरशीतिः
10. दश	35. पञ्चत्रिंशत्	60. षष्ठिः	85. पञ्चाशीतिः
11. एकादश	36. षट्त्रिंशत्	61. एकषष्ठिः	86. षड्शीतिः
12. द्वादश	37. सप्तत्रिंशत्	62. द्विषष्ठिः	87. सप्ताशीतिः
13. त्रयोदश	38. अष्टात्रिंशत्	63. त्रिषष्ठिः	88. अष्टाशीतिः
14. चतुर्दश	39. एकोनचत्वारिंशत्	64. चतुःषष्ठिः	89. एकोननवतिः
15. पञ्चदश	40. चत्वारिंशत्	65. पञ्चषष्ठिः	90. नवतिः
16. षोडश	41. एकचत्वारिंशत्	66. षट्षष्ठिः	91. एकनवतिः
17. सप्तदश	42. द्विचत्वारिंशत्	67. सप्तषष्ठिः	92. द्विनवतिः
18. अष्टादश	43. त्रिचत्वारिंशत्	68. अष्टषष्ठिः	93. त्रिनवतिः
19. नवदश	44. चतुश्चत्वारिंशत्	69. एकोनसप्ततिः	94. चतुर्नवतिः
20. विंशतिः	45. पञ्चचत्वारिंशत्	70. सप्ततिः	95. पञ्चनवतिः
21. एकाविंशतिः	46. षट्चत्वारिंशत्	71. एकसप्ततिः	96. षण्णवतिः
22. द्वाविंशतिः	47. सप्तचत्वारिंशत्	72. द्विसप्ततिः	97. सप्तनवतिः
23. त्रयोविंशतिः	48. अष्टचत्वारिंशत्	73. त्रिसप्ततिः	98. अष्टनवतिः
24. चतुर्विंशतिः	49. एकोनपञ्चाशत्	74. चतुःसप्ततिः	99. नवनवतिः
25. पञ्चविंशतिः	50. पञ्चाशत्	75. पञ्चसप्ततिः	100. शतम्

Goes from right to left: 25: '5' first then '2': पञ्चविंशति

सूक्ष्मितः

- आरब्धम् उत्तमजनाः न परित्यजन्ति । –
  - Good people do not give up that which has been started.
  - पदानि – उत्तमजनः – Great person आरब्धम् – That which has been started न – not परित्यजति – gives up / abandons प्रश्नाः – वचनं किम्? (बहुवचनम्) / कर्तृपदं किम्?
उत्तमजानाः) / क्रियापदं किम्? (न) परित्यजन्ति कर्मपदं किम्? (आरब्धम्) आरब्धं के न परित्यजन्ति? उत्तमजनाः किं न परित्यजन्ति?
  - प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः । विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः प्रारब्धमुत्तमजना न परित्यजन्ति ॥२७॥ भर्तुहरिः (नीतिशतकम्)
- क्षणशः कणश्चैव विद्याम् अर्थं च साध्येत् ।
  - Knowledge is gained with every moment (of study) and wealth grows with every penny (earned / saved).
  - पदानि – क्षणम् – moment in time कणः – penny विद्या – knowledge अर्थः – wealth साध्येत् – may be achieved. क्षणशः Moment-by-moment कणशः – penny-by-penny
  - प्रश्नाः – क्षण जनः (कर्तृपदम् – assumed) विद्यां (कर्मपदम्) कथं साध्येत्? अर्थं (कर्मपदम्) कथं साध्येत्?
  - "क्षणशः कणश्चैव विद्यां अर्थं च साध्येत्। क्षणे नष्टे कुतो विद्या कणे नष्टे कुतो धनम्।"
अर्थात् - "प्रत्येक क्षण का उपयोग सीखने के लिए और प्रत्येक सिक्के का उपयोग उसे बचाकर रखने के लिए करना चाहिए, क्षण को नष्ट करके विद्याप्राप्ति और सिक्कों को नष्ट करके धनप्राप्ति नहीं हो सकती।"
- सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणाम् ।
  - There is nothing impossible for a person who is enthusiastic.
  - पदानि – सोत्साहानां नराणाम् – Of people who are enthusiastic नास्ति – does not exist असाध्यम् – not accomplishable
  - प्रश्नाः – वचनं किम्? (बहुवचनम्) / कर्तृपदं किम्? (असाध्यम्) / क्रियापदं किम्? ((न) अस्ति)
  - कर्मपदं किम्? (—x—) सोत्साहानां नराणाम् किं नास्ति ? केषाम् असाध्यं नास्ति?
- उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीः ।
  - Lakshmi, goddess of prosperity, approaches one who is as industrious as a lion.
  - पदानि – उद्योगिनम् – An industrious person (object) पुरुषसिंहम् – man, who is like a lion, (object) उपैति – approaches लक्ष्मीः – prosperity (goddess of wealth).
  - प्रश्नाः – वचनं किम्? (एकवचनम्) / कर्तृपदं किम्? (लक्ष्मीः) / क्रियापदं किम्? (उपैति) / कर्मपदं किम्? (उद्योगिनं पुरुषसिंहम्) लक्ष्मीः कम् उपैति ? उद्योगिनं पुरुषसिंहं का उपैति ?
- क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे ।
  - Success lies in the inherent (natural) qualities of a great person, and not on paraphernalia (external things).
  - पदानि – क्रियासिद्धिः (स्त्री, प्र. ए.) – success in action सत्त्वे (नपुं, स. ए) – in inherent quality भवति (प्रपु, ए) – lies (is) महताम् (ष.ब. (महत)) – of great people, न (अव्ययम्) – not उपकरणे (स.ए) – in accessories (like phone / car / big house ...)
  - प्रश्नाः – कर्तृपदं किम्? (क्रियासिद्धिः) / क्रियापदं किम्? (भवति) / वचनं किम्? (एकवचनम्) / कर्मपदं किम्? (नास्ति – यतः भवति इति अकर्मकधातुः) / क्रियासिद्धिः कुत्र भवति? कुत्र न भवति? (क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति । उपकरणे न भवति) / केषां क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति?
- चित्ते वाचि क्रियायां च महतामेकरूपता ।

- In thought, words, and deed, great people maintain singularity (what they think is what they do is what they say.)
  - पदानि – चित्ते (नपुं, स. ए.) – In thought वाचि (स्त्री, स. ए) – in words, क्रियायाम् (स्त्री, स. ए) – in action, च (अव्ययम्) – and महताम् (ष.ब. (महत)) – of great people, एकरूपता (स्त्री, प्र.ए) – ‘single’-ness
  - प्रश्नाः – कर्तृपदं किम्? (एकरूपता) / क्रियापदं किम्? (भवति) / वचनं किम्? (एकवचनम्) / कर्मपदं किम्? (नास्ति – यतः भवति इति अकर्मकधातुः) / एकरूपता कुत्रु कुत्रु भवति? (चित्ते, वाचि, क्रियायां च भवति) / केषाम् एकरूपता?
- मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः
  - A fool is one who is led (misled) by other's understanding (and desires).
  - पदानि – मूढः (fool) परप्रत्ययनेयबुद्धिः (one who allows himself to be misled by others.)
  - प्रश्नाः – कर्तृपदं किम्? (मूढः, परप्रत्ययनेयबुद्धिः) / क्रियापदं किम्? (भवति – assumed) / वचनं किम्? (एकवचनम्) / कर्मपदं किम्? (नास्ति – यतः भवति इति अकर्मकधातुः) / कः परप्रत्ययनेयबुद्धिः? / मूढः कीदृशः?
- जातसारोऽपि खल्वेकः सन्दिग्धे कार्यवस्तुनि ।
  - Even an expert, indeed, will have a doubt when he actually does the work.
  - पदानि – जातसारः (पुं -१,१) – expert अपि (अव) – even खलु (अव) – isn't that so? एकः (पुं (सर्व), १,१)- a person सन्दिग्धे (प्र.पु.ए.१,१)- has a doubt कार्यवस्तुनि (७,१) – at work
  - प्रश्नाः – कर्तृपदं किम्? (जातसारः, एकः) / क्रियापदं किम्? (सन्दिग्धे) / वचनं किम्? (एकवचनम्) / कर्मपदं किम्? (नास्ति – यतः सन्दिग्धे इति अकर्मकधातुः) / कदा /कस्मिन् सन्दिग्धे ? (कार्यवस्तुनि)
- विकारहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतांसि त एव धीराः ।
  - They indeed are the brave people, whose mind does not get distracted even if there are distractions.
  - पदानि – विकारहेतौ (उ.पुं ७,१) सति (त.पुं.७,१) – When there is a cause for distraction, विक्रियन्ते (प्र.पु.ब.१.३) – get scattered / distracted येषाम् (यत्.पुं.सर्व ६,३).- those people for whom ... चेतांसि (स. नपुं, १.३) – thoughts ते (तत्.पुं.सर्व १,१)- they एव (अव) – only धीराः (पुं, १,३) – brave people.
  - प्रश्नाः – (This sentence is in passive voice) धीराः कीदृशाः? येषां चेतांसि न विक्रियन्ते ते एव धीराः। यद्यपि विकारहेतवः भवन्ति तथापि धीराणां चेतांसि न विक्रियन्ते ।
- णाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः ।
  - It is the qualities in a person that are to be admired, and, not their gender or age.
  - पदानि – गुणाः (अ.पुं, १,३) qualities पूजास्थानम् (नपुं.१,१) – that which is to be admired गुणिषु (न्.पुं.७,३) – in people who have good qualities न (अव) – not च (अव) – and लिङ्गम् (नपुं,१,१) – gender न च वयः (स.नपुं,१,१)
  - प्रश्नाः – गुणिषु पूजास्थानं किम् अस्ति? लिङ्गम् / वयः / गुणः – एतेषु पूजास्थानं किम्?
  - गुणी गुणिनौ गुणिनः (गुणिन्.पुं)
  - वयः वयसी वयसि (वयस्.नपु)
- क्षुद्रेऽपि नूनं शरणं प्रपन्ने ममत्वम् उच्चैश्शिरसाम् अतीव ।
  - Even if lowly people come seeking refuge, great people take it as their absolute responsibility to take care of them.
  - पदानि – क्षुद्रे(7,1)अपि(0) नूनं(0) शरणं(2,1) प्रपन्ने(7,1) ममत्वम् (1,1) उच्चैःशिरसाम्(6,3) अतीव(0) |

- क्षुद्रः lowly person अपि even नूनम् indeed शरणम् refuge प्रपन्ने on seeking ममत्वम् sense of ownership उच्चैःशिरसाम् by great people अतीव a lot
  - प्रश्नाः – (Advanced)
  - क्षुद्रे अपि नूनं शरणं प्रपन्ने उच्चैशिशरसां ममत्वम् अतीव (अस्ति) । कर्तृपदं किम्? ममत्वम् । क्रियापदं किम्? अस्ति । ममत्वं कथम् अस्ति? अतीव अस्ति । केषां ममत्वम्? – उच्चैशिशरसां ममत्वम् । उच्चैशिशरसां ममत्वं कदा अतीव भवति? यदा क्षुद्राः अपि जनाः शरणं प्रार्थयितुम् आगच्छन्ति तदा उच्चैशिशरसां ममत्वम् अतीव भवति ।
- जीवने यावदादानं स्यात् प्रदानं ततोधिकम् ।
  - However much might be one's income (in life), one should give more than that to others. One should give more than what one receives.
  - पदानि – जीवने(7,1) यावत् आदानं (1,1) स्यात् (possibility – प्र.पु. ए.व.) प्रदानं(1,1) ततोधिकम् (1,1) ।
  - जीवने – in life यावत् (0) – as much आदानं – income स्यात् – likely प्रदानं – giving (to others) ततः (0) from that अधिकम् – more ।
  - प्रश्नाः – जीवने आदानम् अधिकं भवतु वा प्रदानम् अधिकं वा?

सुभाषितानि

- अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् । उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ [यह मेरा है, वह पराया है, ऐसे छोटे विचार के व्यक्ति करते हैं! उच्च चरित्र वाले लोग समस्त संसार को ही परिवार मानते हैं!!]
- उद्यमेनैव सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः । नहि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ॥ - नारायण पण्डितः (हितोपदेशः) जिस प्रकार सोते हुए सिंह के मुँह में मृग स्वयं नहीं प्रवेश करता, उसी प्रकार केवल इच्छा करने से सफलता प्राप्त नहीं होती है। अपने कार्य को सिद्ध करने के लिए मेहनत करनी पड़ती है।
- न कश्चिदपि जानाति किं कस्य श्वो भविष्यति । अतः श्वः करणीयानि कुर्यादद्यैव बुद्धिमान् ॥
- सदयं हृदयं यस्य भाषितं सत्यभूषितम् । कायः परहिते यस्य कलिस्तस्य करोति किम् ॥
- आचार्यात् पादमादते पादं शिष्यः स्वमेधया । पादं सब्रह्मचारिभ्यः पादं कालक्रमेण च ॥
- छायामन्यस्य कुर्वन्ति तिष्ठन्ति स्वयमातपे । फलान्यापि परार्थाय वृक्षाः सत्पुरुषाः इव ॥
- त्यजेदेकं कुलस्यार्थं ग्रामस्यार्थं कुलं त्यजेत् । ग्रामं जनपदस्यार्थं आत्मार्थं पृथिवीं त्यजेत् ॥
(श्रीचाणक्यविरचितं चाणक्यनीति ॥३.१०॥)
- उपकारिषु यः साधुः साधुत्वे तस्य को गुणः । अपकारिषु यः साधुः स साधुरिति कीर्तिः ॥
- न किञ्चित् सहसा कार्यं कार्यं कार्यविदा क्वचित् । क्रियते चेत् विविच्यैव तस्य श्रेयः करस्थितम् ॥
- वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं दुकूलैः सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः । स तु भवति दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला मनसैः च परितुष्टे कोऽर्थवान् को दरिद्रः ॥

व्यावहारिकशब्दावली

बन्धुवाचकशब्दाः

शब्दः	कः / का	कस्य/ कस्याः	शब्दः	कः / का	कस्य/ कस्याः
(Relationship)	(Who is it)	(Who se?)	(Relationship)	(Who is it)	(Who se?)
जनकः / पिता	दशर थः	रामः	पितामहः	दशर थः	लवकु शौ
मातामहः	जनक राजः	लवकु शौ	पुत्रः	रामः	दशर थः
सहोदरः / अग्रजः	यथि ष्ठिरः	अर्जुनः	सहोदरः / अनुजः	अर्जु नः	यथि ष्ठिरः
मातुलः	कंसः	कृष्णः	पति:	रामः	सीता
श्वशुरः	दशर थः	सीता	पौत्रः	लवः	दशर थः
जामाता	रामः	जनक राजः	स्नेहितः / मित्रम्	कुचे लः	कृष्णः
जननी / माता	कौस ल्या	रामः	पितामही	कौस ल्या	लवकु शौ

मातामही	भूमादे वी	लवकु शौ	पुत्री	सीता	जनक राजः
सहोदरी / अनुजा	शुभद्रा	कृष्णः	अग्रजा	गा न्धा री	शकुनी
मातुलानी	रुक्मि णी	अभिम न्युः	भार्या	सीता	रामः
भ्रातृजाया	सीता	लक्ष्म णः	स्नुषा	सीता	दशर थः
शवश्रूः	कौस ल्या	सीता			

वृत्तिकाराः – Professions

पदम् (Word)	पदम्
पुंलिङ्गे(m) स्त्री लि इँगे(f)	उदाहरण म्
चित्रकारः	सेवकः

भारवाहः

अद्याप
कः

चर्मकारः

चालकः

कर्मकरः

लेखकः

नर्तकः

कृषकः

सैनिकः

प्रबन्ध
कः

लिपिकारः

निर्देश
कः

नटः

पाचकः

धीवरः

आरक्ष
कः

सुवर्णकारः

अर्चकः

आपणिकः आप
व्याधः व्याधा
कि का

विक्रियिकः वैद्य:

गोपालकः गोपा
लि
का

पाल्यजन्तवः – Domestic Animals

अजः अजा गौः(/धेनुः) वृशभः तर्णकः महिषः महिषी गजः वराहः अश्वः गर्दभः
मेषः मार्जारः शुनकः शशः कुकुटः कुकुटी कादम्बः शुकः मूषकः पारावतः चटकः

---

goat, female goat, cow, bull, calf, bison, buffalo, elephant, pig/boar, horse,
donkey, sheep/ram, cat, dog, rabbit, rooster, hen, duck, parrot, rat,
pigeon, sparrow

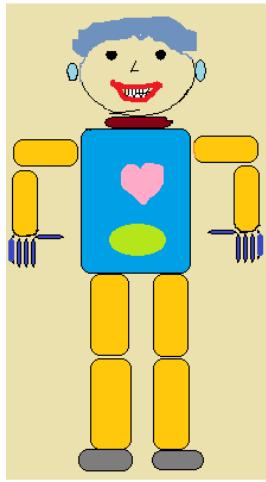
(अजः अजौ अजा: / अजा अजे अजा: .....)

शरीरावयवाः (सामान्याः) – Body Parts – Commonly used terms

पुलिङ्गपदानि – केशः कपोलः ओष्ठः दन्तः कर्णः कण्ठः स्कन्धः भुजः हस्तः नखः पादः ऊरुः

स्त्रीलिङ्गपदानि – नासिका जिह्वा जड्घा अङ्गुली

नपुंसकलिङ्गपदानि – मस्तकम् ललाटम् नेत्रम् मुखम् वदनम् वक्षः स्थलम् रक्तम् जानु चर्म

पुलिङ्गपदानि

केशः
कपोलः
ओष्ठः
दन्तः
कर्णः
कण्ठः
स्कन्धः
भुजः
हस्तः
नखः
पादः
ऊरः

Hair nose head	cheek tongue forehead	lip calf (knee to ankle) eye	tooth finger face/mouth	ear mouth/face	neck chest	shoulder	arm	hand	nail	foot	thigh
----------------------	-----------------------------	------------------------------------	-------------------------------	-------------------	---------------	----------	-----	------	------	------	-------

ख्रीतिङ्गपदानि

नासिका
जिह्वा
जड्घा
अड्गुली

शरीरावयवाः
(सामान्याः)
Body Parts
(commonly used
terms)

नपुंसकतिङ्गपदानि

मस्तकम्
ललाटम्
नेत्रम्
मुखम्
वदनम्
वक्षःस्थलम्
रक्तम्
जानु
चर्म

लेखनसामग्री

क

ख

ज

प

५. पुर्वशः
5 Book

मात्रा

मात्रा

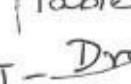
लेखनसामग्री - stationery items

सुधा खण्डः - Chalk piece.

रब्बरबन्धः - Rubber band

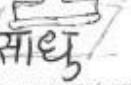
नियसिः - Glue

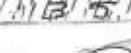
पत्रभारः - Paper weight

उपीठिका - Table Drawers

अन्तःपेटिका - Hole puncher

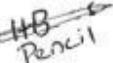
रन्ध्रिका - puncher

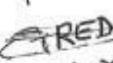
मृदुमुद्रा - Rubber stamp

मापिका - Ruler

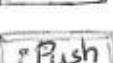
लेपनपटिका - adhesive tape

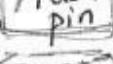
लेशनी - Open

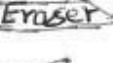
अड़कनी - HB Pencil

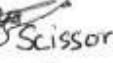
वर्णलेखनी - RED

योजिनी - Stapler

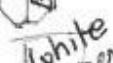
पत्रसूची - Push pin

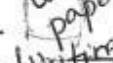
मार्जनी - Eraser

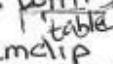
कर्तरी - Scissors

फुस्तकम् - Book

खेतपत्रम् - White paper

लेखनपीठम् - Writing tablet

दंडाकम् - Gemclip

कृष्णफलकम् - Blackboard

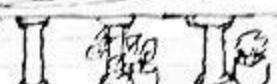
गृहविभागः

प्र० ६ : Part VI

प्रासादः - Palace

ओपनिंग्सः - ३ Front door
dining hall

शौचालयः - Washroom

स्तंभः - Pillar

कुपः - Well

अद्वानः - Upper storey
Basement

अन्तर्गुटः - Tile

मृद्घवदः - Roof

धारिः - Fence

बृतिः - balcony

वितर्दिः - Kitchen

पाकशाला

द्वारशृङ्खला

Door lock

देहली

Threshold

पूजागृहम्

Prayer
room

द्वारम्

Door

वातायनम्

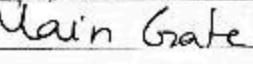
Window

सोपानम्

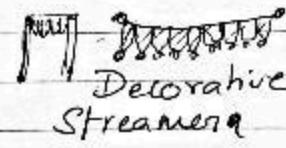
Step

मुख्यद्वारम्

Main Gate

तोरणम्

Decorative
Streamers

गृहोपकरणानि

पुष्पाणि

कमलम् – lotus जपाकुसुमम् – hibiscus मुकुलम् – bud मन्दारः – mandara -coral flower जाती – pink jasmine पाटलम् – rose सेवन्तिका – chrysanthemum मल्लिका – jasmine पारिजातम् – pArijaAtam शङ्खपुष्पम् – conch flower केतकी – ketaka flower चम्पकपुष्पम् – champaka flower

पाकशालासाधनानि

लवित्रम् – small sickle ईली – Traditional Cutting Board छुरिका – knife दर्वी – Ladle रन्ध्रदर्वी – Ladle with holes वेल्लनी – Rolling pin पेषणयन्त्रम् – Grinder बाष्पस्थाली – Pressure cooker स्थालिका – plate चषकः – Tumbler/drinking cup चमसः – spoon द्रोणी – bucket आष्ट्रम् – frying pan पिष्टपचनम् – shallow chappati pan (tava) शूर्पः – winnowing basket पट्टः – grinding stone उलूखलम् – grinder मन्थानः – Churning stick सन्दंशः – Tongs कलशः – pot (vessel) शीतकम् – fridge उष्णरक्षकम् – Flask तापकः – boiler मिश्रकम् – mixer

कथा

- बुद्धिमान् शिष्यः काशीनगरे एकः पण्डितः वसति। पण्डितसमीपम् एकः शिष्यः आगच्छति। शिष्य वदति - “आचार्य! विद्याभ्यासार्थम् अहम् आगतः।” पण्डितः शिष्यबुद्धिपरीक्षार्थं पृच्छति - “वत्स! देवः कुत्र अस्ति।” शिष्यः वदति - “गुरो। देवः कत्र नास्ति। कृपया भवान् एव समाधानं वदतु।” सन्तुष्टः गुरुः वदति - “देवः सर्वत्र अस्ति। देवः सर्वव्यापी। त्वं बुद्धिमान्। अतः विद्याभ्यासार्थम् अत्रैव वस।”

- पण्डितः कत्र वसति ?
- पण्डितः किमर्थं प्रश्नं पृच्छति ?
- सन्तुष्टः गुरुः अन्ते किं वदति ?

१. शिष्यः किमर्थं पण्डितसमीपम् आगच्छति ?

शिष्यः विद्याभ्यासार्थं पण्डितसमीपम् आगच्छति ।

२. पण्डितः किमर्थं प्रश्नं पृच्छति?

पण्डितः शिष्यबुद्धिपरीक्षार्थं प्रश्नं पृच्छति ।

३. पण्डितः कं प्रश्नं पृच्छति?

पण्डितः “वत्स! देवः कुत्र वसति?” इति प्रश्नं पृच्छति ।

४. देवः कुत्र अस्ति?

देवः सर्वत्र अस्ति ।

५. पण्डितः कुत्र वसति?

पण्डितः काशीनगरे वसति ।

६. पण्डितसमीपं कः आगच्छति?

पण्डितसमीपम् एकः शिष्यः आगच्छति ।

७. कः सर्वव्यापी?

देवः सर्वव्यापी ।

१. “वत्स! देवः कुत्र वसति?”

कथा - “बुद्धिमान् शिष्यः”

कः वदति? - गुरुः वदति ।

कं वदति? - शिष्यं वदति ।

कदा वदति? - शिष्यबुद्धिपरीक्षार्थ गुरुः प्रश्नं पृच्छति,
“वत्स! देवः कुत्र वसति?” इति ।

३. “त्वं बुद्धिमान् । अतः विद्याभ्यासार्थम् अत्रैव वस ।”

कथा - “बुद्धिमान् शिष्यः”

कः वदति? - गुरुः वदति ।

कं वदति? - शिष्यं वदति ।

कदा वदति? - शिष्यः वदति, गुरो! देवः कुत्र नास्ति? कृपया
भवान् एव समाधानं वदतु । संतुष्टः गुरुः “त्वं बुद्धिमान् ।
अतः विद्याभ्यासार्थम् अत्रैव वस ।” इति वदति ।

- चतुरः काकः एकः काकः अस्ति । सः बहु तृषितः । सः जलार्थं भ्रमति । तदा ग्रीष्मकालः । कुत्रापि जल नास्ति । काकः कष्टेन बहुदूरं गच्छति । तत्र सः एकं घटं पश्यति । काकस्य अतीव सन्तोषः भवति । किन्तु घटे स्वल्पम् एव जलम् अस्ति । 'जलं कथं पिबामि?' इति काकः चिन्तयति । सः एकम् उपायं करोति । शिलाखण्डान् आनयति । घटे पूरयति । जलम् उपरि आगच्छति । काकः सन्तोषेण जलं पिबति । ततः गच्छति ।

१. कः बहु तृषितः ?

२. सः किमर्थं भ्रमति ?

३. घटे किम् अस्ति ?

४. काकः कि चिन्तयति ?

५. घटे किं क्षिपति ?

१) काकः किमर्थं भ्रमति?

काकः जलार्थं भ्रमति ।

२) काकः किं चिन्तयति?

“जलं कथं पिबामि?” इति काकः चिन्तयति ।

३) काकः कान् आनयति?

काकः शिलाखण्डान् आनयति ।

२. “जलं कथं पिबामि?”

कथा - “चतुरः काकः”

कः चिन्तयति? - काकः चिन्तयति ।

कदा चिन्तयति? - तृष्णितः काकः एकं घटं पश्यति । किन्तु घटे स्वल्पम् एव जलम् अस्ति । अतः “जलं कथं पिबामि?” इति काकः चिन्तयति ।

- मूढः जम्बूकः एकः जम्बूकः अस्ति । सः एकदा आहारार्थं वने भ्रमति । एकत्र सः द्राक्षालतां पश्यति । लतायाम् अनेकानि द्राक्षाफलानि सन्ति । तानि पक्वानि । जम्बूकः चिन्तयति - 'अैद्य मम द्राक्षाफलानां भोजनम्' इति । द्राक्षा लब्ध्यम् उपरि उत्पतति । किन्तु द्राक्षाफलानि न प्राप्नोति । जम्बूकः कपितः भवति । सः तानि द्राक्षाफलानि दूषयति । द्राक्षाफलानि आम्लानि इति वदति । अनन्तरं स्वस्थानं गच्छति ।

१. जम्बूकः आहारार्थं कत्र अटति ?

२. जम्बूकः किं पश्यति ?

३. लतायां कानि सन्ति ?

४. जम्बूकः किं चिन्तयति ?

५. जम्बूकः किं वदति ?

- कुशलः वृद्धः एकः वृद्धः आसीत् । सः क्षुधितः अभवत् । समीपे एकः आम्रवृक्षः आसीत् । वृद्धः आम्रवृक्षस्य समीपम् अगच्छत् । वृक्षे बहूनि फलानि अपश्यत् । सः अचिन्तयत् - अहं वृद्धः । मम शरीरे शक्तिः नास्ति । वृक्षः उन्नतः अस्ति । कथम् उपरि गच्छामि कथं फलं प्राप्नोमि इति । वृक्षस्य उपरि वानराः आसन् । वृद्धः एकम् उपायम् अकरोत् । सः पाषाणखण्डान् स्वीकृत्य अक्षिपत् । वानराः कुपिताः अभवन् । ते फलानि अक्षिपन् । वृद्धः तानि फलानि स्वीकृत्य सन्तोषेण अखादत् ।

१. कः क्षुधितः अभवत् ?
२. वृद्धः वृक्षो कानि अपश्यत् ?
३. सः किम् अचिन्तयत् ?
४. वानराः कानि अक्षिपन् ?

- विद्यायाः महत्वम् एकं नगरम् आसीत् । तत्र रामः सोमः इति मित्र द्वयम् आसीत् । रामः विद्याम् इच्छति । सोमः धनम् इच्छति । एकदा मित्र द्वयं विदेशम् अगच्छत् । रामः तत्र विद्याब्यासम् अकरोत् । सोमः धन सम्पादनम् अकरोत् । अनेकानि वर्षाणि अगच्छन् । मित्र द्वयम् अपि स्वनगरम् आगच्छत् । मार्गे चोराः अगच्छन् । सोमस्य धनम् अहरन् । अनन्तरं मित्र द्वयम् नगरम् आगच्छत् । नगरे महाराजः आसीत् । सः मित्र द्वयम् अपश्यत् । अनन्तरं विद्यावन्तं रामम् आहवयत् । 'त्वं मन्त्रिस्थाने तिष्ठ' इति अवदत् । रामः मन्त्री अभवत् । सिमः विद्याविहीनः । सः जीवनार्थं रामस्य सेवकः अभवत् ।

१. रामः किं इच्छति ?
२. कः धनम् इच्छति ?
३. मित्र द्वयं कुत्र अगच्छत् ?
४. रामः सोमः च किम् अकरोत् ?
५. राजा रामं किम् अवदत् ?

- दैवमेव परम् एकः अहितुण्डिकः आसीत् । सः सर्पान् गृहित्वा जीवनं करोति स्म । एकदा सः एकं सर्पम् आनयति । सर्प पेटिकायां स्थापयति च । प्रतिदिनं सर्पस्य प्रदर्शनं करोति । जीवनं करोति । कदाचित् अहितुण्डिकः अन्यं ग्रामम् अगच्छत् । तस्य पत्नी पत्राः अपि अगच्छन् । सर्पः पेटिकायाम् एव बद्धः आसीत् । पञ्च दिनानि अभवन् । अहितुण्डिकः न आगच्छत् । सर्पस्य आहारः एव नास्ति । सः पेटिकातः बहिः गमनाय प्रयत्नम् अकरोत् । सः बुभुक्षितः आसीत् । अतः शक्तिः नास्ति । विफलः अभवत् । तदा पेटिकासमीपे एकः मूषकः आगच्छत् । सः पेटिकाम् अपश्यत् । 'पेटिकायां भक्षयाणि सन्ति' इति मूषकः अचिन्तयत् । 'रन्धं करोमि' इति सः निश्वयम् अकरोत् । अनन्तरं सः रन्धं कृत्वा अन्तः प्रवेशम् अकरित् । मूषकः सर्पस्य मुखे एव अपतत् । सर्पः मूषकम् अखादत् । तेन रन्धेण एव बहिः अगच्छत् । अहो ! सर्पस्य सौभाग्यम् । मूषकस्य दौर्भाग्यम् !!

१. अहितुण्डिकः कुत्र अगच्छत् ?
२. पेटिकासमीपं कः आगच्छत् ?
३. कः कस्य मुखे अपतत् ?
४. सर्पः कम् अखादत् ?

- न्यायश्रद्धा पूर्व सगरः नाम नृपः आसीत् । तस्य पत्नीद्वयम् आसीत् । किन्तु एकः अपि पुत्रः न आसीत् । अतः सगरः दुःखितः अभवत् । अनन्तरं सः एकं मुनिवरं सेवितवान् । मुनिवरः सन्तुष्टः अभवत् । सः वरम् अयच्छत् । सगरस्य ज्येष्ठपत्नी एकं पुत्रम् अलभत । तस्य नाम असमञ्जः । कनिष्ठपत्नी षष्ठिसहस्रं पुत्रान् अलभत । कालः अतीतः । सर्वे पुत्राः अवर्धन्त । राजकुमारः असमञ्जः बहु दुष्टः आसीत् । सः विनोदार्थं नगरस्य अन्यान् बालान् जले क्षिपति स्म । म्रियमाणान् तान् दृष्टा आनन्देन हसति स्म च । एवम् असमञ्जः अनेकान् बालान् अमारयत् । ततः जनाः दुःखिताः अभवन् । ते नृपस्य समीपम् आगच्छन् । असमञ्जस्य दुराचारम् अवदन् । तदा नृपः सचिवान् आहवयत् । पुत्रस्य विषयम् अवदत् । "इदानीं किं करोमि ?" इति तान् अपृच्छत् । सचिवाः अवदन् - "प्रजापीडकः असमञ्जः भवता राज्यतः निष्कासितः भवतु" इति । नृपः सचिवानां निर्णयम् अङ्गीकृतवान् । पुत्रम् अपि असमञ्जः सः निष्कासितवान् । अहो न्याये नृपस्य श्रद्धा । सतः सज्जनाः वदन्ति 'त्यजेदेकं कुलस्यार्थं' इति ।

1. नृपस्य नाम किम् ?
2. राजकुमारः कीद्रुशः आसीत् ?
3. जनाः किमर्थं दुःखिताः अभवन् ?
4. कः निर्णयम् अयच्छत् ?
5. सज्जनाः किं वदन्ति ?

- साधूनां जीवनम् गङ्गातीरे एकः साधुः आसीत् । सः साधुः बहु उपकारं करोति स्म । यः अपकारं करोति तस्यापि उपकारं करोतिस्म । एकस्मिन् दिने सः गङ्गानध्यां स्नानं कर्तुं नदीं गतवान् । नदीप्रवाहे एकः वृशिवकः आगतः । सः साधुः वृशिवकं द्रुष्टवान् । तं हस्तेन गृहीतवान् । तीरे स्थापयितुं प्रयत्नं कृतवान् । किन्तु सह साधोः हस्तम् अदशत् । साधुः तं त्यक्तवान् । वृशिवकः जले अपतत् । पुनः साधुः वृशिवकं गृहीत्वा तीरे स्थापयितुं प्रयत्नं कृतवान् । पुनः वृशिवकः हस्तम् अदशत् । एवम् अनेकवारं साधुः वृशिवकं गृहीतवान् । वृशिवकः अपि अदशत् । नदीतीरे एकः पुरुषः आसीत् । "साधु महराज ! अयं वृशिवकः दुष्टः । सः पुनः पुनः दशति । भवान् किमर्थं तं हस्ते वृथा स्थापयति ? वृशिवकं त्यजतु" इति उक्तवान् सः । तदा साधुः उक्तवान् - "वृशिवकः क्षुद्रः जन्तुः । दंशनं तस्य स्वभावः । सः स्वस्य स्वभावं न त्यजति । अहं तु मनुष्य । अहं मम परोपकारस्वभावं कथं त्यजामि ?" इति । यः अपकारिणाम् अपि उपकारं करोति सः एव साधुः भवति ।

1. गङ्गातीरे कः आसीत् ?
2. साधुः किं करोति ?
3. वृशिवकः किम् अकरोत् ?
4. कः साधुः भवति ?

- सहसा विदधीत न क्रियाम् एकस्मिन् ग्रामे एका महिला वसति स्म । सा एकं नकुलंपालयति स्म । नकुलस्य विषये तस्याः बहुप्रीतिः आसीत् । महिलायाः एकः शिशुः अपि आसीत् । तस्याः ग्रहस्य समीपे जलं न आसीत् । जलम् आनेतुं सा दूरं गच्छति स्म । एकस्मिन् दिने जलम् आनेतुं

सा अगच्छत् । ग्रहे कोऽपि न आसीत् । तस्याः शिशुः निद्रितः आसीत् । महिला बहिः गता । तदा एकः सर्पः ग्रुहम् आगतः । नकुलः सर्पम् अपश्यत् । सर्पः शिशुसमीपम् अगच्छत् । नकुलः तत्क्षणे एव सर्पस्य उपरि अपतत् । क्षणमात्रेण एव सः सर्पम् अमारयत् । महिला जलं ग्रहीत्वा आगता । द्वारे एव नकुलः उपविष्टः । महिला नकुलस्य मुखम् अपश्यत् । नकुलस्य मुखं रक्तमयम् । सा अचिन्तयत् - 'अयं नकुलः मम शिशुम् अखादत् । अतः एव अस्य मुखं रक्तम्' इति । सा तत्क्षणे एव एकं शिलाखण्डं नकुलस्य उपरि अक्षिपत् । नकुलः मृतः । अनन्तरं सा ग्रहस्य अन्तः गता । तत्र शिशुः क्रीडति । तत्रैव मृतं सर्पम् अपश्यत् । सा बहु दुःखिता अभवत् । अविचारेण मया नकुलः संहतः इति सा पश्चापेन पीडिता अभवत् । अतः किमपि कार्यं सहसा न कर्तव्यम् । विचारं कृत्वा एव कर्तव्यम् ।

- वैराग्येण एव तृष्णिः चन्द्रगुप्तः मगधदेशस्य नृपः । तस्य मन्त्री चाणक्यः । सः तपोधनः, राजतन्त्रज्ञ च आसीत् । मन्त्री अपि सः एकस्मिन् उटजे वसति स्म । वैराग्यभावनाया सः पूर्णः आसीत् । एकदा नृपः चाणक्याय कम्बलान् समर्पितवान् । 'एतान् कम्बलान् दरिद्रेभ्यः ददातु' इति सः सूचितवान् । चाणक्यस्य उटजं नगरात् बहिः आसीत् । केचन चोराः कम्बलान् अपहर्तु चिन्तितवन्तः । ते रात्रौ चाणक्यस्य उटजं प्राविशन् । मध्यरात्रसमयः । शीत-कालः । अतीव शैत्यम् आसीत् । तथापि चाणक्यः कटे सुप्तः आसीत् । तस्य पत्नी अपि कटे एव सुप्ता आसीत् । पाश्वे कम्बलानां राशिरेव अस्ति । चाणक्यः कम्बलं विना निद्रां करोति !! चोराः चौर्यं न अकुर्वन् । ते चाणक्यं प्रबोधितवन्तः । चोराः - "चाणक्य ! पाश्वे कम्बलानां राशिरेव अस्ति । तथाऽपि त्वं किमर्थं भूमौ शयनं करोषि ?" इत्यपृच्छन् । चाणक्यः उक्तवान् - "कम्बलाः नृपेण दत्ताः । ते दरिद्रेभ्यः दातव्याः । श्व प्रभाते वितरणं करिष्यामि । तेषाम् उपयोगं कर्तुं मम नास्ति अधिकारः । किञ्च अहं विरक्तः, सदा तृप्तः" इति । इदं श्रुत्वा चोरेषु लज्जा उत्पन्ना । 'अन्येषां द्रवयस्य उपयोगेन अधरमः भवति इति चाणक्यस्य विचारः अस्ति । वयं जीवने पितृदिनम् अन्यस्य द्रव्यमेव अपहरामः, अर्धमः कुर्मः, पापस्य सङ्ग्रहश्च भवति' इति चिन्तयित्वा ते चाणक्यं क्षमां प्रार्थितवन्तः । ततः सज्जनाः अबवन् च ।

प्रहेलिका

- अस्थि नास्ति शिरो नास्ति बाहरस्ति निरङ्गुलिः । नास्ति पादद्वयं किन्तु गाढमालिङ्गति स्वयम् ॥
  - उसका अस्थि नहिँ है, शिर भी नहिँ है । उसके दो हाथ हैं परन्तु उसमें उङ्गलि नहिँ है । उसके पैर नहिँ हैं । वह हमें जोर से आलिङ्गन करता है । वोलो वह क्या है ? उत्तर – जामा (a shirt) ।
  - It has no bones or head. It has two hands, but without fingers. It does not have legs. It embraces us closely. What is it? Ans: A shirt.
- किम् इच्छति नरः काश्यां, भूपानां को रणे हितः, को वन्द्यः सर्व देवानां, दीयतामेकमुत्तरं
  - What does a person wish for in Kashi? => मृत्युं (death)
  - In a battle what a king desires? जयः
  - Who is worshiped by all gods? मृतुन्जयः (combining both above)
  - Give a single answer.
  - प्रहेलिका 2 – किम् – What इच्छति – wants नरः – man काश्याम् – in (the town of) kAshi ? भूपानाम् of kings कः (को) what रणे – in the battle field हितः – good

- (desired)? कः – who वन्द्यः worthy of worship सर्वदेवानाम् for all devAH, दीयताम् may (it) be given एकम् one उत्तरम् answer |
- उत्तरम् – मृत्युञ्जयः (मृत्युं जयः- shivaH) – Man desires death (mRtyuH) in kASHI (as you are assured of mokSham (liberation).) And, kings want victory (jayaH) in the battlefield. If you put the two answers (in saMskRtam) together, you get the word mRtyu~jjayaH, which is another name for shivaH. And indeed, shivaH is worthy of worship by all the devAH. Thus, with one answer, all three questions are solved.

संग्रहय विषया: १लोका:

- गुरुब्रह्मा गुरुविष्णुः गुरुर्देवो महेश्वरः | गुरुस्साक्षात् परंब्रह्म तस्मै श्रीगुरवे नमः || १ ||
- गुरुः – Guru (Spiritual teacher) ब्रह्मा – Brahma, the creator; गुरुः – Guru विष्णुः Vishnu, the protector; गुरुः – देवः महेश्वरः Shiva, one who causes dissolution. गुरुः – साक्षात् परं ब्रह्म – Parabrahma itself; तस्मै unto that श्रीगुरवे Guru नमः (my) respects.

Guru is Brahma The Creator. Guru is Vishnu The Protector. Guru is Shiva the one who causes dissolution. Guru is truly the ultimate essence of everything. Unto that Guru, I offer my namaH (surrender / respect).

- अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया | चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ||२||
- अज्ञान-तिमिर-अन्धस्य – Of a person who is blind because of the darkness of ignorance ज्ञान-अञ्जन-शलाकया – using a stick to apply the eyeliner of knowledge चक्षुः eye उन्मीलितम् opened येन by whom तस्मै unto that श्रीगुरवे Guru नमः (my) respects.

Guru is Brahma The Creator. Guru is Vishnu The Protector. Guru is Shiva the one who causes dissolution. Guru is truly the ultimate essence of everything. Unto that Guru, I offer my namaH (surrender / respect).

- अग्जाननपद्मार्कं गजाननम् अहर्निशम् | अनेकदं तं भक्तानाम् एकदन्तम् उपास्महे ||

अग्जाननपद्मार्कः (the son who is like a sun, to Parvati's face, which itself is like a lotus, and, just as the Sun causes the lotus to blossom, gaNeshaH causes Parvati's face to blossom (brings joy to her))= गणेशः = गजाननः / अहः = day निशा = night / अनेकदः = giver of many things तं = him (dvitiyA vibhaktiH) भक्तानाम् – of devotees / एकदन्तः – One with only one tusk / उपास्महे – we pray to || (Please see illustration below by mInAkShI M.)

- वक्रतुण्ड महाकाय कोटिसूर्यसमप्रभ । निर्विघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा ॥

वक्रतुण्डः = One with a curved trunk / महाकायः = One with a big body /
 कोटिसूर्यसमप्रभः = One whose brilliance is equal to 1 crore (1,00,00,000) or 10 million (10,000,000) Suns / निर्विघ्नम् = lack of obstacles / कुरु = please do / मे = for me / देवः = god / सर्वकार्येषु = In all things (I do) / सर्वदा = at all times

- वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनम् । देवकीपरमानन्दं कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम् ॥

वसुदेवसुतः son of vasudevaH; देवः god; कंसचाणूरमर्दनः destroyer of kaMsa and chANUra; देवकीपरमानन्दः – Cause of the utmost joy of devakI (mother); कृष्णः – kRShNa; वन्दे I bow down to him; जगद्गुरुः guru to the whole world; (All these words are in dvitIyA vibhaktiH is the shlokaH.)

I bow down to kRShNaH, who is the guru to the whole world, who is the son of vasudevaH, is the destroyer of kaMsa and chANUra, and, who is the cause of utmost joy for his mother, devakI.

- शुक्लाम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् । प्रसन्नवदनं ध्यायेत् सर्वविघ्नोपशान्तये ॥

शुक्लाम्बरधरः – One who is wearing white clothes; विष्णुः – viShNu; शशिवर्णः – one who is the color of the moon; चतुर्भुजः – one who has four arms; प्रसन्नवदनः – one who has a pleasant face; ध्यायेत् – May one meditate upon; सर्वविघ्नोपशान्तये – for all obstacles to disappear.

May one meditate upon viShNu, who wears white clothes, who is the color of the moon, who has four arms and who has a pleasant face, for all obstacle to subside / disappear.

- हरः पापानि हरतात् शिवो दत्तां सदा शिवम् । न जानामीति नो ब्रूयात् सर्वज्ञपदभाग् यतः ॥

हरः shivaH; पापानि the effects of bad actions; हरतात् may he destroy; शिवो – shivaH; दत्तां – may he give; सदा always; शिवम् auspiciousness; न जानामि – I don't know!; इति – like that; नो ब्रूयात् – cannot say; सर्वज्ञ-one who knows everything पदभाग् holding a position; यतः because.

May Shiva destroy the consequences of our past (bad) actions. May he (shivaH) always give (us) auspiciousness. He (shivaH) cannot say "I don't know!" because he is holding the position of being all knowing.

- आसन्नाय सुदूराय गुप्ताय प्रकटात्मने | सुलभायातिदुर्गाय नमः चित्राय शम्भवे ||

आसन्नाय – unto the one who is nearby; सुदूराय – unto the one who is far away; ...
 गुप्ताय – unto the one who is hidden; प्रकटात्मने – unto the one who is visible;
 सुलभाय – unto the one who is easily reachable; अतिदुर्गाय – unto the one who is very difficult to reach; नमः – namaH (surrender); चित्राय – unto the wonderful (person); शम्भवे unto shambhuH||

- सरस्वति नमस्तुभ्यं वरदे कामरूपिणि | विद्यारम्भं करिष्यामि सिद्धिर्भवतु मे सदा ||

सरस्वति (8,1) – hey! sarasvati! नमः(1,1) तुभ्यं (4,1) – namaH unto you. वरदे (8,1) – hey! giver of boons! कामरूपिणि (8,1) – hey! embodiment of my desire (which is knowledge) | विद्यारम्भं (2,1) – start of (my) studies करिष्यामि (1,1 – future) I will do सिद्धिः – fulfillment भवतु (1,1 – may) – let there be मे (4,1 or 6,1) for me / my सदा – always||

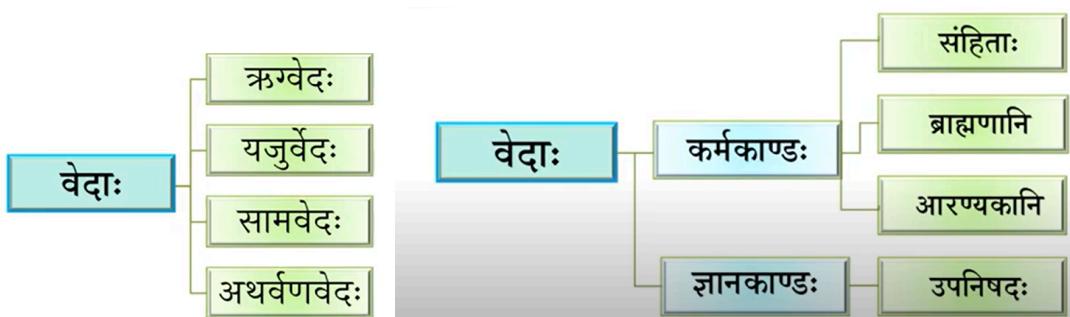
Oh! Goddess Sarasvati! Giver of Boons! Embodiment of my desire (knowledge)! I will start studying. May my success always be there.

- नमस्ते शारदे देवि! काश्मीरपुरवासिनि! त्वाम् अहं प्रार्थये नित्यं विद्यां बुद्धिं च देहि मे ||

नमः(1,1) ते (4,1) unto you शारदे (8,1) Hey! shArade! देवि (8,1) ! काश्मीरपुरवासिनि (8,1) Hey! Resident of kAshmIrapuram! त्वाम् (2,1) – you (as an object) अहं (1,1) – I प्रार्थये (3,1) I pray – नित्यं (0) – always विद्यां (2,1) – knowledge बुद्धिं (2,1) – intellect च (0) and देहि (2,1 please) मे (4,1) unto me ||

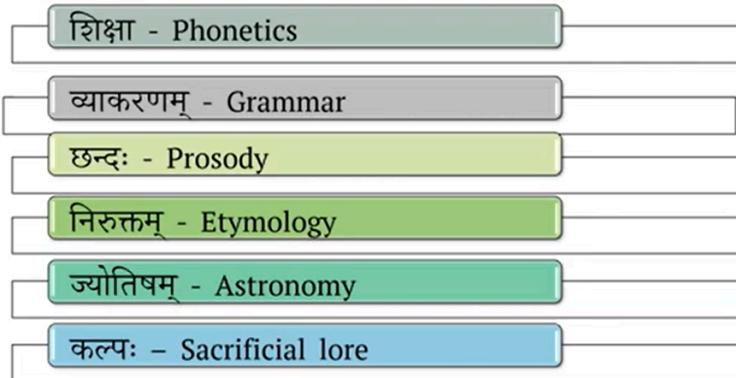
Hey! shArade devi! Hey! resident of kAshmIrapuram1 I pray to you regularly. Please give me intellect and knowledge.

संस्कृत वाङ्मय परिचयः

वेदाङ्गानि

ii) वेदेषु कति भागः सन्ति? ते के?

वेदेषु चत्वारः भागः सन्ति ।

- > संहिता:
- > ब्राह्मणानि
- > आरण्यकानि
- > उपनिषदः

i) कति वेदाः सन्ति?

चत्वारः वेदाः सन्ति ।

iv) वेदाङ्गानि कति? तानि कानि?

षड्वेदाङ्गानि सन्ति ।

- > शिक्षा
- > व्याकरणम्
- > छन्दः
- > निरुक्तम्
- > ज्योतिषम्
- > कल्पः

iii) यजुर्वेदस्य भागद्वयं किम्?

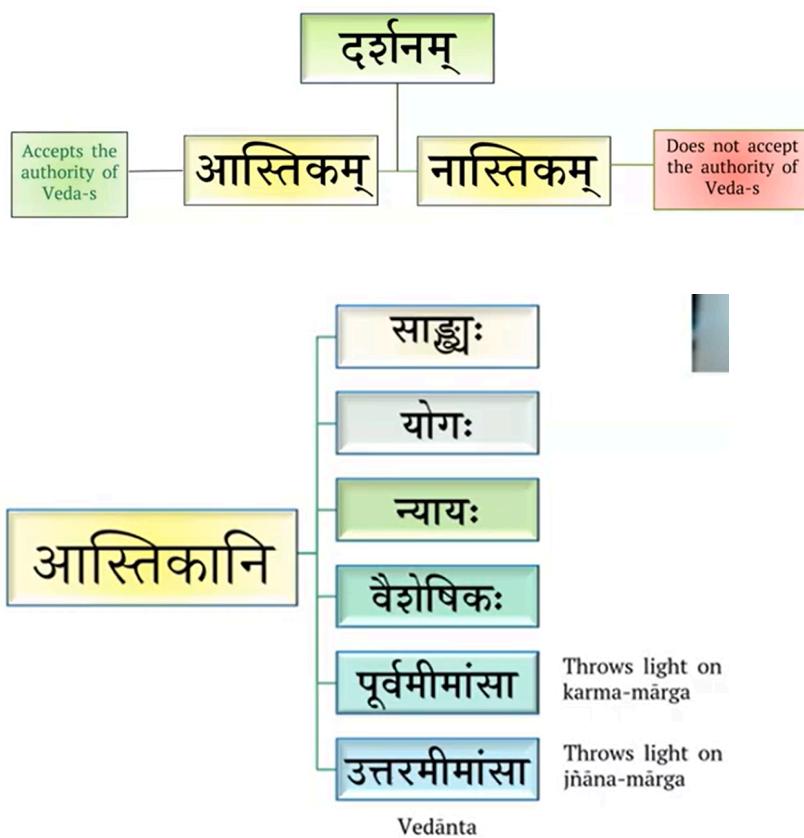
यजुर्वेदस्य शुक्लयजुर्वेदः, कृष्णयजुर्वेदः इति भागद्वयम् अस्ति ।

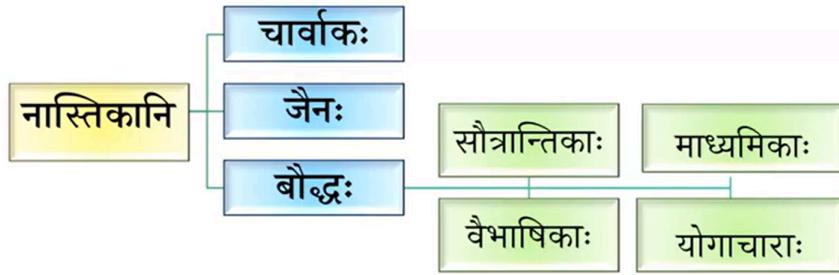
उपनिषदः

Ten principal Upaniṣad-s :

१. ईशावास्योपनिषत्	६. माण्डूक्योपनिषत्
२. केनोपनिषत्	७. तैत्तिरीयोपनिषत्
३. कठोपनिषत्	८. बृहदारण्यकोपनिषत्
४. प्रश्नोपनिषत्	९. छान्दोग्योपनिषत्
५. मुण्डकोपनिषत्	१०. ऐतरेयोपनिषत्

ईश-केन-कठ-प्रश्न-मुण्ड-माण्डूक्य-तित्तिरिः ।
ऐतरेयं च छान्दोग्यं बृहदारण्यकं तथा ॥

स्वर-सांचि:		परपदस्य आदौ-वर्णः												
		अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ल	ए	ऐ	ओ	औ
अ	अ + अ = आ	अ + आ = आ	अ + इ = ए	अ + ई = ए	अ + उ = ओ	अ + ऊ = ओ	अ + ऋ = अ॒	अ + ॠ = अ॒	अ + ल = अ॒	अ + ए = ए	अ + ऐ = ऐ	अ + ओ = ओ	अ + औ = औ	
आ	आ + अ = आ	आ + आ = आ	आ + इ = ए	आ + ई = ए	आ + उ = ओ	आ + ऊ = ओ	आ + ऋ = अ॒	आ + ॠ = अ॒	आ + ल = अ॒	आ + ए = ए	आ + ऐ = ऐ	आ + ओ = ओ	आ + औ = औ	
इ	इ + अ = य	इ + आ = या	इ + इ = ये	इ + ई = ये	इ + उ = यु	इ + ऊ = यु	इ + ऋ = यू	इ + ॠ = यू	इ + ल = यू	इ + ए = ये	इ + ऐ = यै	इ + ओ = यो	इ + औ = यौ	
ई	ई + अ = य	ई + आ = या	ई + इ = ये	ई + ई = ये	ई + उ = यु	ई + ऊ = यु	ई + ऋ = यू	ई + ॠ = यू	ई + ल = यू	ई + ए = ये	ई + ऐ = यै	ई + ओ = यो	ई + औ = यौ	
उ	उ + अ = व	उ + आ = वा	उ + इ = वि	उ + ई = वी	उ + उ = ऊ	उ + ऊ = ऊ	उ + ऋ = वू	उ + ॠ = वू	उ + ल = वू	उ + ए = वे	उ + ऐ = वै	उ + ओ = वो	उ + औ = वौ	
ऊ	ऊ + अ = व	ऊ + आ = वा	ऊ + इ = वि	ऊ + ई = वी	ऊ + उ = ऊ	ऊ + ऊ = ऊ	ऊ + ऋ = वू	ऊ + ॠ = वू	ऊ + ल = वू	ऊ + ए = वे	ऊ + ऐ = वै	ऊ + ओ = वो	ऊ + औ = वौ	
ऋ	ऋ + अ = र	ऋ + आ = रा	ऋ + इ = रि	ऋ + ई = री	ऋ + उ = रु	ऋ + ऊ = रू	ऋ + ऋ = रू	ऋ + ॠ = रू	ऋ + ल = रू	ऋ + ए = रे	ऋ + ऐ = रै	ऋ + ओ = रो	ऋ + औ = रौ	
ॠ	ॠ + अ = र	ॠ + आ = रा	ॠ + इ = रि	ॠ + ई = री	ॠ + उ = रु	ॠ + ऊ = रू	ॠ + ऋ = रू	ॠ + ॠ = रू	ॠ + ल = रू	ॠ + ए = रे	ॠ + ऐ = रै	ॠ + ओ = रो	ॠ + औ = रौ	
ल	ल + अ = ल	ल + आ = ला	ल + इ = लि	ल + ई = ली	ल + उ = लु	ल + ऊ = लू	ल + ऋ = लू	ल + ॠ = लू	ल + ल = लू	ल + ए = ले	ल + ऐ = लै	ल + ओ = लो	ल + औ = लौ	
ए	ए + अ = ए॒(पदान्त्रे)	ए + आ = अया	ए + इ	ए + ई	ए + उ	ए + ऊ	ए + ऋ	ए + ॠ	ए + ल	ए + ए	ए + ऐ	ए + ओ	ए + औ	
	ए + अ = अय (पदमध्ये)													
ऐ	ऐ + अ = आय	ऐ + आ = आया	ऐ + इ	ऐ + ई	ऐ + उ	ऐ + ऊ	ऐ + ऋ	ऐ + ॠ	ऐ + ल	ऐ + ए	ऐ + ऐ	ऐ + ओ	ऐ + औ	
ओ	ओ + अ = ओ॒(पदान्त्रे)	ओ + आ = अवा	ओ + इ	ओ + ई	ओ + उ	ओ + ऊ	ओ + ऋ	ओ + ॠ	ओ + ल	ओ + ए	ओ + ऐ	ओ + ओ	ओ + औ	
	ओ + अ = अव (पदमध्ये)													
औ	औ + अ = आव	औ + आ = आवा	औ + इ	औ + ई	औ + उ	औ + ऊ	औ + ऋ	औ + ॠ	औ + ल	औ + ए	औ + ऐ	औ + ओ	औ + औ	

References

- Pravesh Patha ([Ref](#))